

„Neked van igazad”

Pákozdy Ferenc ismeretlen levele Kosztolányi Dezsőhöz

A MTA Könyvtára Kézirattára őrzi Illyés Gyula Kosztolányihoz intézett, 1933. október 20-án kelt levelét, melyben köszönetet mond egy számára küldött, de meg nem nevezett Kosztolányi-könyvért, és azért is, hogy ő és nemzedéke Kosztolányitól tanult prózát írni, tőle tanult meg magyarul.¹ A pár soros levelezőlapra sem a Kosztolányi- sem az Illyés-irodalom nem hivatkozik, kivéve Dér Zoltán alig elérhető kis válogatását; emlékezetem szerint magam is ott lettem először figyelmes rá, évekkel ezelőtt.²

Kosztolányi és Illyés viszonyával foglalkozva, kezdődő, majd egy időre oly sajnálatos módon félbeszakadt barátságuk nagyfontosságú dokumentumaként tartottam mindig is számon Illyés sorait. Hogy készülő tanulmányomban pontosan hivatkozhasam az Illyés-levél kötetbeli helyére, ismét kézbe vettem Dér Zoltán gyűjteményét.

Benne nagy meglepetésemre egy újabb, kutatásaim legközepébe vágó adalékra bukkantam: egy „Biczó Ferenc”-cel jelzett levélre. Benne írója többek között beszámol a maga és József Attila véleményéről a Kosztolányi és Illyés közt 1934 márciusában lezajlott, egyébként ismert költészeti vitával kapcsolatban.³ A levelet Dér Zoltán – megszegve kötete időrendi felépítését – közvetlenül az Illyés-levél mellé társítja, utalva az említett vitára, valamint Illyés minden elismerésre méltó szerepére is a Kosztolányi-életmű hátrahagyott darabjainak kiadásában. A levél – Dér könyvében a levél szövege előtt „Biczó Ferentől” jelzéssel:

- 1 Az MTAK Kézirattára, Ms 4622/369. Vö. Sáfrán Györgyi: *Kosztolányi Dezső hagyatéka; Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatéka; Hitel Dénes gyűjteménye* (Ms 4612-4649), MTAK, BP., 1978, 59.
- 2 Levelek Kosztolányihoz (1907-1936). Vál., sajtó alá rend., a bevezetést és a magyarázó szövegeket írta Dér Zoltán. Veljko Vlahović Munkásegyetem, Szubotica, (1985), (Életjel miniatűrök 42.), 105. (Hálásan emlékszem Dévavári Dér Zoltánra, Kosztolányi szerb irodalmi vonatkozásaival kapcsolatos szíves információira.)
- 3 A vitát I. Kosztolányi Dezső: *Vojtina levele egy fiatal költőhöz*. A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1934. március 11, 4. Kötetben először: Kosztolányi: *Ábécé*. 2. kiad., sajtó alá rend. Illyés Gyula, Nyugat, Bp., 1943, 162-166.; Illyés Gyula: *Nép és költészet, egy kis verstan Kosztolányi Dezsőnek*. Magyar Hírlap, 1934. március 18., 62. sz., 9-10, kötetben: Illyés: *Iránytűvel*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1975. 2. k., 362-368. (Illyés datálása – 1933 – téves.)

Kedves Bátyám!

Hódmezővásárhely, 1934. május 1.

Jogán annak a néhány felejthetetlenül kedves emlékek, mely a társaságodban töltött napokhoz fűz, valamint annak a sok-sok békéltető szelíd órának, melyek írásaidból peregtek a szépség aranyfövenyével annyi temetkező vidéki élet között az én szívemre is, legyen szabad most egy tisztelettudó kéréssel fordulnom hozzád.

Szeretném fölhívni figyelmedet Galyasi Miklós barátom és földim új verseskötetére, „A nagy törvény mentén”-re, mely a napokban jelent meg s az én szerény levelem útmutatásával kopogtat ajtódon. Őszinte meggyőződésem, hogy a versek jók, költőjük igazi tehetség és a mai magyar lantos nemzedék jelentős tagjai közül való. Kérlek tehát, olvasd el a kötetet és ha méltónak találod rá, emlékezz meg róla valahol, a te korlátlan körű nyilvánosságodban.

Különben pár hét óta József Attila is hódmezővásárhelyi lakos. Azóta sokszor beszélgettünk rólad, az Illyés Gyulával vívott harcodról is. Neked van igazad. Attila szerint is, pedig őt nem befolyásolja véleményének megalkotásában, ha történetesen szeret is valakit, mint például téged. Ha más nem, a Nyugatban és a Pesti Naplóban megjelent két utolsó versed végleg eldöntötte ezt a vitát.

Bocsáss meg az alkalmatlankodásért!

Hűséges szeretettel köszöntlek:

*Biczó Ferenc*⁴

A Kosztolányi–Biczó–József Attila-összefüggés új, megoldásra váró feladatot jelentett számomra a levél valódi szerzőjének személyét illetően. Biczó (1895–1945) Kosztolányiról szóló lelkes, rokonszenves, önállóan is megjelent, úttörő tanulmányát⁵ sok év óta ismerem ugyan, annak idején, fénymásolás híján, még jegyzetelgettem is, de talányos volt, hogy a Keszthelyen született, Kaposvárott élt és működött tanár, irodalomtörténész, szerkesztő hogyan intézhette sorait a levélben jelzett időben – 1934. május elsején – Hódmezővásárhelyről Kosztolányinak. A közben megszerzett, gyér Biczó-irodalom sem tud vásárhelyi tartózkodásáról.⁶

4 Dér Zoltán: *Levelek Kosztolányihoz* (1907–1936), 105–106.

5 Biczó Ferenc: *Kosztolányi Dezső*. (A magyar impresszionista vers). Különlenyomat a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1936–37. évi Értesítőjéből, Szalai-Nyomda, Kaposvár.

6 Vö. Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, Bp., 1941, 3. k., 282–283; *Zalai életrajzi kislexikon*. Szerk.: Gyimesi Endre, Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés, Zalaegerszeg, 1994., 28.

Egy hódmezővásárhelyi illetékességű szerzőt – költőt, író, művészembert – kellett hát keresnem. Szántó Judit visszaemlékezése⁷ nem adott ehhez érdemleges támpontot. Annál hasznosabbnak bizonyult Szabolcsi Miklós József Attila pályaképét felrajzoló nagy művének zárókötetete.⁸ Benne, a *Vásárhelyi hónapok. A válság ideje* című fejezetben bukkan fel József Attila tisztelője, utóbb rajongója is, a költő *Pákozdy Ferenc*.

Szabolcsi utalásai nyomán ismertem meg Péter László majd Németh László Pákozdy-hivatkozásait, s rajzolódott ki előttem az előbb medikus, majd jogász, polihisztor, költő és műfordító alakja.

Péter László szép kis könyvének vásárhelyi utalásaiban is feltűnik már Pákozdy: Június „22-én még Pákozdy Ferencsel közösen fogalmaztak (Pákozdy és József Attila – Z.E.) egy el nem küldött levelet Beke Manó professzornak, amelyben a két fiatal zseni valami különleges matematikai kérdésben kérte volna a világhírű tudós álláspontját.”⁹

Németh László Pákozdy-jellemzését illetően Szabolcsi is jelzi, hogy ez „mindenesetre későbbi évekből való”. Valóban: a mi időpontunk 1934 tavasza, Németh pedig 1945 szeptemberében került Hódmezővásárhelyre. Szép, elismerő írásában tehát egy már jó évtizeddel idősebb barát portréját adja: „Élt azonban itt (...) egy sokkal mulatságosabb s jóval műveltebb réteg (...) itt kitenyészett különöcök, akiknek valahogy jó talaj volt ez a megállt idejű, az embert élni hagyó, közönyös s ugyanakkor mégis kedves város (...) Ilyen vásárhelyi különöc volt az én költő barátom, Shakespeare szonettjeinek fordítója: sakkbajnok, matematikus (...) abszolvált jogász (...) Költőnek sem volt rossz, a shakespeare-i szójátékkultuszt elegyítette a vogul medvénekek sámándob-ritmusával (...)”¹⁰ Szabolcsi kötetében megtaláltam – a *Külvárosi éj* fogadtatása, a róla írt lelkes Pákozdy-recenzió kapcsán – magának Szabolcsinak Pákozdy-jellemzését is: „Valóban meglepő hang Pákozdy Ferenc költőé, aki ekkor újságíróként élt Hódmezővásárhelyen (...) – furcsa, érzékeny, magányos ember.”¹¹

S itt – a szöveghez fűzött lábjegyzetből – tisztázódott végleg számomra: „A szerző nem azonos azzal a Pákozdy Ferencsel, aki kevéssel utóbb a Társadalmi Szemle 1933. februári számában írt megsemmisítő kritikát a *Külvárosi éj* című kötetéről.” (Őket illetően egy ideig magam is tévúton jártam: a Pákozdy-név birtokában először az idősebb Pákozdy kötetét vettem kézbe, de ő nem lehetett a

7 Szántó Judit: *Napló és visszaemlékezés*. Sajtó alá rend., jegyz. Murányi Gábor, Múzsák Közművelődési K. és Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1986. Hódmezővásárhelyről mindössze ennyi található benne: „Az Eszmélet című versét (...) 1933-ban kezdte írni Hódmezővásárhelyen”; csak érintőlegesen utal – jegyzetben – az ott élő Pákozdyra is: 155, 199.

8 Szabolcsi Miklós: *Kész a leltár. József Attila élete és pályája 1930-1937*. Akadémiai K., Bp., 1998. (Irodalomtörténeti könyvtár 41.), 361.

9 Péter László: *József Attila közöttünk Makón, Szegeden, Vásárhelyen, Szeged*. 1980, (Somogyi-Könyvtár 91.), 83, 86.

10 Németh László: *Homályból homályba*. Magvető és Szépirodalmi Kvk., 1977. Bp., 2. k., 26.

11 Szabolcsi: *Kész a leltár*. 222.

keresett levélíró, nemcsak negatív kritikája, hanem müncheni születése, pesti, rákospalotai illetékessége miatt sem.) Szabolcsi kötetvégi mutatója is egyértelműen differenciál: Pákozdy Ferenc (1903-1992), illetve: Pákozdy Ferenc (Vásárhelyi) (1904-1970). Hasonlóképpen külön tárgyalja őket az Új magyar irodalmi lexikon is, születési időpontjuk sorrendjében.¹²

Az idősebb Pákozdy maga is kitér arra, mennyi zavart okozott ez a névazonosság. Őt, aki, kivált a 45 utáni időszakban, égető Nessus-ingként hordta magán József Attila-bírálatának terhét, egyfelől meghatja névrokona kritikájának „lelkes rajongása”, másfelől keserűen panaszolja, hogy hódmezővásárhelyi költőtársa – szerinte méltánytalanul – nálánál több elismerésben részesül.¹³

Az MTAK Kézirattárának példánya – Dér Zoltán forrása – is új, megerősítő adalékkal szolgált a levél valódi szerzőjének azonosításához. A kérdéses levél csak Kosztolányiné – minden bizonnyal férje halálát követően készült – gépirásos, sárguló, átütőpapírú, borítékos másolatában maradt meg, s itt a szintén gépirásos „Biczó Ferenc”-szignálás után zárójeles kérdőjel áll. Elképzelhető, hogy a levél végén csak „Ferenc” aláírás állt, a feladó teljes címét az időközben elkallódott boríték tartalmazhatta, s Kosztolányiné talán éppen a valószínűleg számára is elküldött áhítatos-tiszteleteli írásra gondolva tippelhetett Biczó Ferencre.¹⁴

A levél egyes pontjai is tisztázásra vártak. Ebben Juhász Béla szép, 1974-es Pákozdy-émlékezése segített.¹⁶ Kiderült belőle, hogy Pákozdy a húszas évek közepén Pesten volt orvostanhallgató, itt ismerkedhetett meg Kosztolányival (Juhász erről nem szól, s a levélről sem), s ekkorról eredhetett „a néhány feledhetetlenül kedves emlék” Kosztolányi társaságában. A költő Pákozdy kötetét Juhász szerint maga Kosztolányi ismertette 1927-ben a Pesti Hírlapban; Juhász idézi is sorait.¹⁷

Kosztolányi szerzősége azonban nem bizonyítható kétséget kizáróan. Végigbongésztem az 1927-es évfolyam többé-kevésbé szabályos időközökben megjelent kis könyvismertetéseit; talán nem is egy szerző tollából valók: más-más műfajú műveket ismertetnek. A kis recenzió négy verseskötetről számol be válasz-

12 *Új magyar irodalmi lexikon*. Főszerk. Péter László, Akadémiai K., Bp., 2000. 3. k., 1669-1670.

13 Vö. Pákozdy Ferenc: *Vádló és vádlott is én vagyok*. Bp., Kossuth, 1984, 131, 237-239.

14 „1936. év novemberében visszaadott a földnek, melyből vétetett – kezdi írását Biczó – a magyar új versek nagy mestere, Kosztolányi Dezső (...)”, majd így ajánlja írását: benne „egy egyszerű olvasó mondja el (...) mily élményeket adott neki Kosztolányi Dezső.”

16 Juhász Béla: *Az önmegvalósítás nehézségei*. Pákozdy Ferenc, in: *Uő: Irodalom és valóság*. Bp., Szépirodalmi Kvk., 1977, 353-383. l., még: *Századok szelleme. Tanulmányok a magyar irodalom és Debrecen kapcsolatáról*. Debrecen, Hajdu-Bihar megyei Tanács VB. Művelődési Osztálya, 1980, 219-230.

17 A feltételezett Kosztolányi-recenzió teljes szövege: *Új verses könyvek (...)* „A Tisza sirálya a címe Vásárhelyi Pákozdy Ferenc verseskönyvének; a magyar versírás klasszikus hagyományai csengenek versei mögül, mikben azonban finom, modern, friss árnyalatok (Juhász idézésében: áramlatok – Z.E.) is ott bebegnek; olykor szinte megkapóan szép magyarsága figyelemre méltóvá teszi a munkáit. A kötetet a hódmezővásárhelyi Törekvés nyomda csinos köntösben adta közre.” Pesti Hírlap, 1927. 213. sz. szeptember 21. 11.

tékos tömörséggel; a Pákozdyról szóló mindenesetre Kosztolányi által is nagyratartott értékeket emel ki. Juhász Bélától már nem tudjuk megkérdezni, hogy a Pákozdyról összegyűjtött és cikkében idézett recenziókat maga kutatta-e föl, vagy a költő szolgált-e még neki velük – ez utóbbi esetben talán valóban Kosztolányit kellene a kis ismertetés szerzőjének hinnünk.

A Pákozdy-levél fő mondanivalója – a megkapó, költői, de önérzetes indítású („Jogán ...”) bevezető után – a kérés Galyasi verskötetének ügyében. (Ez egy kicsit talán arra is mutathat, hogy Pákozdy a saját példájára emlékezve kéri Kosztolányi – maga által is tapasztalt – „korlátlan körű nyilvánosságát”).

Kosztolányi óhajtott ismertetőjének nem találtam semmi nyomát, végigbön-gészve a Pesti Hírlap 1934-es kora nyári számait. Galyasi említett kötete har-minc verset tartalmaz, Kohány György illusztrációival; az OSZK-ban található példány a szerző sajátkezű ajánló sorait is megőrizte, Zsoldos Imre számára.¹⁸ Nem lehet feladatomban a kötet értékelése, s valószínűleg az sem deríthető ki, miért hallgatott Kosztolányi róla. A kései emlékező, Péter László egy másik írásában csak pár Galyasi-verset érez igazán maradandónak.¹⁹

A számomra legfontosabb pont azonban nem is ez, hanem a Kosztolányi-Illyés-vitára vonatkozó. Most már – Dér Zoltán úttörő levélpárosításán túl – egyértelmű, pontosan behatárolt tény, ki is ad levelében Kosztolányinak igazat, és ki idézi, kicsit koronatanúként – ha nem is szószerint – a Kosztolányi szavai-val ’mindannyiuknál egy fejjel magasabb’ József Attila véleményét is.

Sikerült megtalálnom a levélben említett két, perdöntő bizonyítékul jelzett verset is. A Nyugatban publikált vers egyértelműen a „jajra rímmel csapó” Száz sor a testi szenvedésről.²⁰ A Pesti Naplóban közölt vers megtalálásához azonban végig kellett „hajóznom” a lap 1934-es első félévének hatalmas papírfolyamán, s végül is a húsvéti számban akadtam rá: ez az ugyan rímtelen – a Kosztolányi-Illyés-vita egyik kulcskérdése éppen a rímelés volt – de klasszikus tisztaságú, tökéletes fegyelmű, zártságú Februári óda.²¹

Ide kívánczik az is, hogy Kosztolányi a Pákozdy-levél kézhez kapása után pár nappal, talán két költőtársa véleményétől is megerősítve, zárta le az Illyés-vitát a Megjegyzés a rímről című elegáns és szellemes, de rezignációtól nem

18 Galyasi Miklós: *A nagy törvény mentén*. Versek Kohány György képeivel, a költő kiadása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, (1934). A dedikáció: „Zsoldos Imrének A magyarság és emberség – a nyugati civilizáció és a keleti kultúra kapujában egyetlen és elválaszthatatlan értékű – magyar és ember, ugyanazon eszmének kétféle fogalmazása – de egy jelentése! Galyasi Miklós, Hódmezővásárhely 1934. márc. 1.” (Galyasi posztumusz kötete: *Akéla búcsúdala*. Válogatott versek, Hódmezővásárhely, 1993, vál., szerk., előszó Szabó Éva: *A nagy törvény mentén*ből 19 verset vesz át.) – Pákozdy Ferenc: *Az utolsó találkozás* c. visszaemlékezésén kívül – Csongrád megyei Hírlap, vásárhelyi kiadása, 1977. május 1, 10. – *Az a legény, aki állja* című versével emlékezik barátjára, a posztumusz kötet élén.

19 Péter László: *Galyasi Miklós, a költő*. A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve, 1997.

20 Nyugat, 1934. március 16., 6.sz., 326-327.

21 Pesti Napló, 1934. április 1. 73. sz., 49.

mentes kis glosszájával.²² Illyés ezt nem vette be az általa összegyűjtött Ábécé-kötetbe, viszont még évtizedek múlva is – Babits ellenpéldáját felmutatva – árnyalt fenntartásokkal élt Kosztolányi rímei ellen, éppen a Száz sor...-t állítva szembe Babits Botozgatójával.²³ Ez – és az egész Illyés-Kosztolányi-vita – azonban már új, időközben elkészült dolgozatom témája.²⁴

A barátjáért közbenjáró, a fontos vitában tanú, a mi Pákozdyk pedig „a megállt idejű városból” 1952-ben Debrecenbe költözött. Az egyetem akkori rektorának, Bognár Rezsőnek meghívására az Egyetemi Könyvtár Olvasószolgáltatának munkatársaként gyümölcsöztette „tájékoztató katedráján” ülve, a hozzáforduló hallgatók, olvasók körében sokoldalú tudását, nyugdíjba vonulásáig. Válogatott versei – hosszú szünettel az 1944-es *Förgetegben*-kötet után, Viharátköltését, Heine-, Puskin-, Brecht-fordításait követően – 1968-ban jelentek meg, *Esthajnal* címmel.²⁵ Az azóta szintén eltávozott Juhász Béla idézett tanulmánya – témánk szép zárásául is – egy kicsit Kosztolányi és a kései, nagybeteg Pákozdy mély belső rokonságát villantja fel: „Titkok tudójaként lép elének az utolsó versekben. Készen az eltávozásra, bár iszonyodva is tőle: az életre nyílik még jobban a szeme. Az élet elemi értékei, szépségei, emberi tartalmai eufóriába ragadják, búcsúzásában is teljes arccal fordul az élet felé, mint a Halotti beszéd, a Hajnali részegség és a Szeptemberi áhítat Kosztolányija.”²⁶ – „A debreceni irodalmi élet a költő utolsó napjait megbecsüléssel övezte; Debrecen nemcsak befogadta a jövevényt, vele költőjét temette, akinek java verse irodalmunké, élete tanulsága pedig okulásunk.”²⁷

22 *Megjegyzés a rímről.* A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1934. május 6, 3, kötetben: Kosztolányi, Próza, Bp., Révai, 1937, 167; *Uő,* Nyelv és lélek, Osiris, Bp., 2002, vál. és sajtó alá rend. Réz Pál, 480.

23 A Kosztolányi-vers „száz remekül lejtő, mesteri rímekkel csengő” sorából „csak úgy árad a frissesség”, az utóbbi „sorai botlanak, dülöngélnek”, de „a fájdalmat hitelesebben fejezik ki.” Illyés Gyula: *A költői nyelvről.* in: Iránytűvel, Szépirodalmi Kvk., Bp., 1975. 2. k., 328.

24 Zágonyi Ervin: *A Kosztolányi-Illyés-vita nyomában.* Kosztolányi választótredékei, kérdőjelekkel, It 2008/3, 410-431.

25 Bata Imre: *A vásárhelyi poéta. Pákozdy Ferenc emlékezete.* Tiszatáj, 1977. április, 4. sz., 73-74.

26 Juhász Béla: *Irodalom és valóság.* 363-364; Századok szelleme, 223.

27 Bata Imre: *A vásárhelyi poéta.* 76.